

KS. MICHAŁ CZAJKOWSKI

DE LECTIONE „OCCIDENTALI“ IN LC. 3, 22

Editiones criticae Novi Testamenti vocem coelestem in Iesu Baptismate sub triplici praebent nobis forma:

Mt. 3,17: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui.

Mc. 1,11: Tu es Filius meus dilectus, in te complacui.

Lc. 3,22: Tu es Filius meus dilectus, in te complacui mihi.

Attamen pro Luca alia etiam invenitur lectio vocis istius, nempe citatio verbalis psalmi 2 v. 7:

Filius meus es tu, ego hodie genui te.

Inter quattuor textus familias lectionem istam sustinet pars maior testium familiae sic dictae „occidentalis“¹, nempe:

1. Codex D (Bezae) ex s. V. Quoad locum eius originis tres admittuntur possibilitates: Gallia, Aegyptus, Antiochia Syrorum. Nostro modesto iudicio Syria est potius excludenda, iclinamur vero libenter versus Aegyptum, magnum asylum iudaеоchristianismi palaestinensis. Cum enim schola syriaca accentuabat maternitatem virginalem, schola alexandrina elevabat Baptismum Iesu, cui servit bene lectio D: „Filius meus est tu, ego hodie genui te“.²

2. 7 codices europaei veteris latinae: a (vercellensis) s. IV, b (veronensis) s. IV—V, c (colbertinus) s. XII, d (textus latinus D), ff (corbeiensis) s. XI³, 1 (rehdigeranus)

¹ Nulla editio critica sequitur lectionem occidentalem. Attamen praeferunt eam multi critici, praesertim protestantes (e. gr. Spitta, Hauck, Grundmann, Rengstorf, Sahlin), sed quidem illam intelligunt sensu adoptianistico: revera Iesus tunc factus esset Filius Dei; postea ad evitandum talem textum adoptianisticum copistae substituissent illum textum quem praebet Mc. Etiam aliqui catholici accipiunt textum occidentalem, v. gr. Dutheil, Legrand, Benoît, sed non clare explicant quo sensu theologico textum illum tunc intelligant.

² Cf. etiam Robert-Feuillet, *Introduction* I, 113: „L'intérêt de ce texte vient de son caractère sémitique plus accentué. Les latinismes qu'on a cru y discerner paraissent plus discutables“.

³ In margine habet lectionem „orientalem“.

s. VIII, r(usserianus) s. I—II. Deficiunt ergo 3 manuscripta europaea minoris momenti veteris latinae, tota vetus syriaca necnon textus africanus veteris latinae.⁴

Habent vero lectionem occidentalem sat multi patres et scriptores primaevi, usque ad s. V.

Augustinus in *Contra Faustum* (ca a. 398), 23, 5. 7, citat lectionem orientalem. In 23,2 impugnat Faustum Manichaeum lectionem occidentalem tenentem. Arguit eandem esse vocem in Baptismate ac in Transfiguratione, et quod et ibi de coelo vox ipsa sonuit, hoc non significare Iesum Filium Dei ante non fuisse. Iesus Christus et Filius Dei est secundum divinitatem et Filius David secundum carnem.

Sed iam in *De consensu evangelistarum* (a. 400), 2,14 (31), Augustinus non est ita persuasus de falsitate lectionis occidentalis. Citando et explicando omnes locos parallelos declarationis coelestis adiungit etiam lectionem variantem in Luca, cum assertione sequenti: „[...] quid aliud quam utrumque intellegendum est quolibet uerborum ordine de coelo sonuisse?”

In *Enchiridion ad Laurentium* (a. 423), 49, videtur esse persuasus iam totaliter de lectione occidentali. Citat verba „ego hodie genui te” loquens de christianis qui regenerabantur in baptismate et de Christo qui in suo baptismate non regenerabatur. „Hodie” vero non unum illum temporis diem quo baptisatus est sed immutabilis aeternitatis ostendit.

Unde nutatio haec? Fortasse antea inveniebat lectionem occidentalem solum apud haereticos, postea invenit eam etiam in testibus dignis fide (codex D?). An potius voluit Augustinus regenerationi baptismali christianorum applicare verba quae Christum spectabant (baptismus = regeneratio = genui te)?

Augustinus — uti supra diximus — arguebat aliquando contra Faustum Manichaeum (IV exeunte saeculo floruit), cuius verba logion Patris citantia refert in libro 23,2 *Contra Faustum*. Secundum Augustinum Faustus primum citat solam lectionem occidentalem (sed tamquam matthaeanam! „si sunt ipsius haec”), postea citat ambas lectiones (orientalem cum „dilectissimus”) cum coniunctione „vel” (etiam tamquam Mti).

Textus Fausti sapit bene haeresim manichaeorum⁵, sed lectio occidentalis non videtur illi adeo necessaria fuisse ut eam ipse introduceret.

Scimus multas esse analogias manichaeismum inter et iudaeochristianismum (e. gr. doctrina manichaena prophetismi continuati nota est iam nobis ex ideis iudaeochristianis).

Similiter et Tichonius, donatista contra donatistas invictissime scribens, in libro suo *De septem regulis* (a. 380), 1, lectionem occidentalem citat, sed iam tam-

⁴ Ex modernis textum „orientalem” malunt e. gr. Plummer, Jeremias, Dibelius in opere recentiore (*Formgeschichte*, 233n. 1), Lohmeyer, Conzelmann. Similiter plerique catholici (cfr. praesertim Lagrange et Schmid) et, uti diximus, omnes editiones criticae NT (Tischendorf, Hort, Weiss, von Soden, Vogels, Nestle, Merk, Bover, Kilpatrick).

⁵ „Uestrum ergo est de Maria accipere filium dei. Matthaei ab Jordane, nostrum ex deo[...]”.

quam lucanam. Verba ista Patris in Baptismate referri putat — sicut etiam Augustinus — ad corpus Christi id est Ecclesiam ibi nascentem.

Hilarius utitur tam forma occidentali quam forma orientali declarationis Patris et difficile est statuere qualem formam praeferat. Evidenter in suis manuscriptis evangeliorum ambas inveniebat lectiones et indecisus erat quoad lectionem seligendam. Non est quaestio de mutatione chronologica sententiae (sicut apud Augustinum), quia in iisdem operibus duae inveniuntur lectiones. Lectionem occidentalem in sequentibus legimus Hilarii locis:

1. *Commentarius in Matth.* 3,17 (ca a. 354), 2,6. Ex titulo commentarii patet eum lectionem occidentalem primo adscribere evangelistae.

2. *De Trinitate* (ca 357), 8,25. Argumentum totum derivatur ex verbis „Filius meus”, non sequentibus, ergo lectio occidentalis non erat necessaria, uti etiam aliis in locis.

3. In eodem opere 11,18 (etiam sine mentione Lucae alteriusque evangelii). In baptismi ablutione habetur testimonium sanctificatae carnis, sed spiritalis istius unctionis cognitio ex Patris ipsius declaratione praestatur.

4. *Tractatus in psalmum II* (ca 365), 29. („Scriptum est autem [...]” — sine nomine evangelistae). Verba ps. 2,7 — dicit — neque ad primam nativitatem in tempore neque ad secundam in Baptismate — „sed ad primogenitum ex mortuis pertinere apostolica auctoritas est”. Auctor videt hic ergo allusionem explicitam ad Act. 13, 22s., ergo ad Resurrectionem.

Lectionem occidentalem potuit adoptare Ephraem Syrus (ca 306—375)⁶. In Commentario suo super Diatessaron Tatiani loquitur Ephraem de duplici Iesu nativitate: prima in Bethlehem per quam accepit regnum et secunda in Iordane qua sacerdotium sumpsit. Atqui hoc est modus loquendi in primis Iustini, magni testis lectionis occidentalis.

Apud Iuvenicum poëtam in harmonia eius hexametris Vergilii scripta *Evangeliorum libri IV* (ca a. 330) vox Patris ita sonat:

Te nate, hodie per gaudia testor
Ex me progenitum, placet haec mihi gloria prolis

Iuvenicus ad lectionem occidentalem videtur addere lectionem orientalem („placet[...]”).

Clarum est eum in hoc opere sine intentionibus theologicis agere. Sed cur primum dat lectioni occidentali (Lucae?), cum generaliter sequitur Matthaeum (secundum Italiam) et solummodo in $\frac{1}{3}$ parte alios evangelistas?

⁶ Dicitur communiter Tatianum probabiliter testem esse lectionis occidentalis, sed hoc non est verum! Diatessaron persicum, italicum et hollandicum continet in scena Baptismi lectionem orientalem vocis coelestis et Diatessaron arabicum omittit omnino declarationem Patris. Commentatio Tatiani ad modum Iustini mentem exprimit non Tatiani — uti vult v.gr. Lagrange, *Crit. text.*, 171 — sed Ephraemi! De hoc vero ultimo nemo loquitur.

Lectionem occidentalem accipit sine ulla haesitatione *Lactantius* in *Divinis Institutionibus* (a. 304—313), IV, 15 ssq.: „Quoniam de secunda natiuitate diximus, qua se hominibus in carne monstrauit, ueniamus ad opera illa miranda[...] quae uox apud Dauid praedicta inuenitur”.⁷

Methodius († 311?) in *Symposio* 8,9 de baptismo decem uirgines alloquens dicit fideles in baptismo mares Christo configurari, sancti ipsique christi effici, quod congruit cum oraculo Patris ad Christum qui Iordanis aquis appropinquabat: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Observat *Methodius*, secundum Patris eloquium Jesum Filium Dei esse sine ulla temporis determinatione, „es” enim ait Pater, non „fuisti” aut „factus es”; et adiungit auctor, illum qui ante genitus est, eundem et fore et esse. Quod uero addit „ego hodie genui te” hoc sibi uult secundum *Methodium Aeternum* Filium Dei in tempore nasci in animis sensuque fidelium. Addamus *Methodium* ex ideis iudaeochristianis notum esse.

Generaliter admittitur etiam *Origenes* (185—253) testis esse lectionis occidentalis. Quod nos attinet, huic sententiae inclinamur, hac tamen cum praecisione quod *Origenes* pluries (etiam in *Homilia in Lucam*, 28,22) citat lectionem orientalem et quod hi duo loci qui tamquam occidentales putantur, nullam habent in contextu ad Baptismum Iesu referentiam.

1. *Comment. in Ioannem* 1,29 (32): „Attamen nec his omnibus manifeste Filii nobilitas declaratur, sed tum cum: Filius meus es tu, ego hodie genui te, dicitur ad illum a Deo, cui semper est hodie[...]”.

2. *Homilia in Ezechielem*, 6,3: „[...] ita si factus fuero peccator, generans me in peccatis diabolus et assumens sibi eam uocem qua Pater Deus ad Salvatorem locutus est, dicit ad me: Filius meus es tu, ego hodie genui te.”

Pro authentia lectionis *D* loquitur actio *Origenis* in Aegypto (Alexandria), ubi iudaeochristiani inculcabant Baptismum Iesu in detrimentum Natiuitatis.⁸

Didascalia (III s. ineunte) impugnant iudaeochristianos. In 2,32 sermo est de reuerentia debita diacono uel episcopo per quem in baptismo filii lucis facti sumus et sacram audiuimus uocem „Filius meus es tu, ego hodie genui te”. Citatio ps. 2,7 secundum contextum ad Baptismum Christi referenda est.

Idem eodemque loco inuenietur graece in *Constitutionibus Apostolorum* (ca. 380), quorum primi sex libri identici sunt fere integre cum *Didascaliiis*.

Acta Petri et Pauli (probabiliter III s.), auctore quodam Marcello qui se dicit discipulum Petri esse, supplantare intendunt recitationes haereticas ac sublineare concordiam strictam inter principes apostolorum. In c. 29 Iudaei captare uolunt

⁷ Sed apologetae isti christiano sat mediocris erat scientia christianarum rerum. „Utinam — dixit Hieronymus (Epist. 58, 10) — tam nostra adfirmare potuisset, quam facile aliena destruxit!”

⁸ Secundum iudaeochristianos heterodoxos, praesertim Ebionitas, Iesus, Mariae ac Ioseph filius, factus est Messias momento baptismi, eo quod Spiritus descendit ingressusque est in eum (thema tendentiae gnosticae). Ad talem doctrinam exprimendam bene cohaerebat ps. 2,7 („hodie genui te”), ubi uocem „genui” intelligebant sensu adoptianistico. Evidenter apud iudaeochristianos orthodoxos datur interpretatio non adoptianistica, sed cum nota polemica aduersus haereticorum explicationem.

Paulum qui nuper Romam venit. Paulus tamen Petrum salutatur cordialiter, partem capit gentilium, Iudaeos confundit: „Audite fratres S. Spiritum promittentem patriarchae David, quod de fructu ventris eius poneret super sedem suam. Hunc ergo, cui dixit Pater de coelis 'Filius meus es tu, ego hodie genui te' hunc crucifixerunt per invidiam principes sacerdotum[...]”.

Auctor *Epistulae ad Diognetum* (190—200), in c. 11, responso dato ad tres quaestiones Diogneti, recapitulationem facit: „Verbum missum est ad manifestandum se mundo[...]. Ille qui erat a principio, apparuit novus et invenitur antiquus et semper iuvenis in cordibus sanctorum natus. Aeternus, hodie Filius agnoscitur, per quem dives fit Ecclesia”. Cc. 11—12 non sunt authentica. Maior pars criticorum tribuit ea Hyppolito Romano († 235). Apud hunc ultimum invenimus vestigia doctrinarum iudaeo-christianarum.

Clemens Alexandrinus († ante 215) in *Paedagogo* 1,6 polemicam instituit cum gnosticis qui existimant puerorum et infantium a Iesu appellationem significare primarum disciplinarum doctrinam. „Non enim nos pueri et infantes appellati sumus, quod sit puerilis et contemnenda nostra disciplina[...]. Statim itaque regenerati recipimus perfectionem[...]. Iam enim dum baptizaretur Dominus, vox e coelis testis dilecti resonuit: Filius meus es tu dilectus, ego hodie genui te”. Habemus hic expresse ps. 2,7 citatum, etsi post primum membrum versiculi invenimus vocem adiunctam „dilectus” uti in evangeliiis synopticis secundum lectionem orientalem.

Notandum est agi hic de ecclesia alexandrina cuius indolem maxima ex parte determinaverunt iudaeo-christiani qui post a. 70 ibi e Palaestina sese receperunt. Alexandriae notum est — testibus Clemente et Origene — Evangelium secundum Hebraeos. Theologia iudaeo-christianismi alexandrini propior est doctrinae ebionitarum quam iudaeo-christianorum Syriae vel Romae. Alexandriae etiam primum apparet festum Baptismatis DNIC.

Ita descendimus ad Iustinum, qui ps. 2,7 relate ad Baptismum Iesu ter citat, et a quo auctores posteriores eiusque auctoritate accepisse dicuntur. Ecce loci iustiani: 1. *Apologia prima pro christianis* (a. 150—154), 40,14; 2. *Dialogus cum Tryphone Iudaeo* (a. 155—161), 88,8; 3. *Dialogus...* 103,6.

Ad 1. Citat nostrum psalmum loquendo de realisatione prophetiarum Davidis. In 40,6 dicit: „His autem alia quoque eiusdem Davidis vaticinia adjicere, praeclarum ac huius loci proprium esse duximus, ex quibus discere potestis, quomodo homines vivere Spiritus propheticus hortetur, quomodo factam ab Herode Iudaeorum rege ipsisque Iudaeis cum Pilato, vestro apud eos procuratore, ejusque militibus adversus Christum coitionem narret; quomodo credituros in illum qui ex omni hominum genere vocati sunt, eumque a Deo Filium vocari dicat.” Haec ultima verba, uti patet ex comparatione cum psalmo quem in 40,14 citat, se referunt ad v. 7 nostri psalmi.

Ad 2. „Et cum venisset Iesus ad Jordanem et Iosephi fabri filius crederetur, ac informis, ut praedicabant Scripturae, videretur, faberque iste existimaretur (haec enim fabrilia opera faciebat, cum inter homines versaretur, aratra et juga, his rebus etiam justitiae insignia et vitam actuosam docens) Spiritus sanctus propter homines

ut jam dixi, in specie columbae in eum involavit, ac vox e coelo venit, quae per Davidem dicta fuerat, tamquam ex Christi persona proferentem, quod ei Pater erat dictus: ‚Filius meus es tu; ego hodie genui te’: tum demum eum nasci hominibus, et oriri asserens, cum eis innotesceret.“ Contextus dicit de adimplentione in Iesu prophetiarum Veteris Testamenti, strictius: de virtutibus ab Isaia praedicatis et in illum venturis, non propter penuriam aliquam, sed ut homines eum cognoscant. Non videtur Iustinus interpretari declarationem coelestem in Lc. 3,22 in sensu — ut nonnulli volunt — adoptionismi, i.e. ac si Iesus tantum momento Baptismatis inciperet Filius Dei esse. Iustinus admittit, immo fortiter defendit in eodem opere et in *Apologia* incarnationem in sinu Mariae Logos praexistentis eiusque nativatem virginalem. Insinuat etiam, videndo textum citatum, istam generationem (ps. 2,7) fuisse potius revelationem generationis iam adimpletae (cf. 88,8 ad finem); momento quo Iesus incipit publicam activitatem, Deus proclamat eum Filium ut mundus credat eius praedicationi (ideae iudaeochristianae!), quod clare explicat Iustinus occasione triumpho Dominicae palmarum: „Nam neque quod asino insidens Hierosolymam ingressus est, ut praedictum esse demonstravimus, id virtutem ei praestabat ut Christus esset, sed hominibus indicium faciebat eum esse Christum; quaemadmodum etiam Joanne baptizante indicia hominibus dari oportebat, ut quinam esset Christus, dignoscerent.“ (88,6).

Ad 3. Iustinus interpretatur per longum et latum ps. 21 („Deus, Deus meus[...]“) tamquam prophetiam passionis et mortis Christi et v. 14 („leo rugiens“) refert ad satanam Iesum in deserto tentantem, et addit: „Statim enim atque Jesus ascendit fluvio Jordane, ubi vox in eum edita est: ‚Filius meus es tu; ego hodie genui te’; scriptum est in memoriis apostolorum diabolum illum ad eum accessisse, et tentasse [...]“ (103,6).

Cur lectio ista apud s. Iustinum?

1. Potuit eam a se in textum introducere.

a) Quasi apud nullum ex auctoribus supra recensitis detegimus motivum propter quod lectio occidentalis sponte introducta sit, econtra testimonium de difficultate quam praedicta lectio patiebat. Unicum motivum debebat esse auctoritas textuum in quibus lectionem istam inveniebant. Iustinus vero non est ita liber ab inquisitione alicuius scopi particularis. Opera eius — non solum *Apologia* sed etiam *Dialogus* — scopum habent expresse et unice apologeticum. Tota fere argumentatio tendit ad monstrandum prophetias Veteris Testamenti impletas fuisse in vita Christi. Iustinus vult Iudaeos confundere demonstrando quod omne fere fragmentum minimum vitae, passionis, mortis et resurrectionis Domini praedictum iam erat in Vetere Testamento. Ergo quando Iustinus narrat Baptismum Iesu, vox coelestis utitur iisdem verbis quibus Pater alloquebatur Filium suum in prophetia Davidis.⁹ Potuisset ergo Iustinus ipse in talem formam vestire declarationem Patris super Iordanem et hoc convenisset

⁹ „Il aimait à combiner l’Ancien et le Nouveau Testament“ — Lagrange l. c. Cf. Williams, *Alternations*, 46.

cum intentione totius eius libri. Eo magis quod narratio iustiniana Baptismi invenitur in responsione auctoris obiectioni Iudaei Tryphonis quomodo Iesus potuit esse praexistens si Isaias loquitur de potentia Spiritus quae requiescet super illo, quod penuriam significaret. Iustinus respondet Iesum habere iam suam potentiam quando nascitur, crescit, baptizatur etc. Atqui solum ratione hominum adstantium — ut Christum cognoscant — Ioannes praedicat, columba apparet, sollemnis vox Patris auditur: „Filius meus es tu, ego hodie genui te”. Haec necessaria erant — mens est Iustini — quia illo tempore omnino contrarie censebatur (cf. supra 88,8 de Iesu fabri filio fabroque ipso).

Sed: utrum ps. 2,7 tantum habet valorem ut adhibeatur hic — textu originali conscie mutato — tamquam argumentum apologeticum? „Hodie” haud felix est pro praesistentia Iesu argumentanda. Loci nostri inveniuntur in II-a parte *Dialogi* quae tota destinatur ad iustificandam adorationem Christi tamquam Dei. Si Iustinus non tam sensum intendebat, sed meram potius quaerebat citationem Veteris Testamenti, cur textum originale non reliquit, qui plenus est referentiis isaianis? Eo magis quod etiam contextus declarationis apud Iustinum dives est argumentatione ex libro Isaiae hausta.

Et adhuc: eodem loco Iustinus loquitur de igne super aquas accenso. Mentio vero ignis in Iesu Baptismate quasi certe est interpolatio non authentica. (Attamen differentiam aliquam inter ambas mentiones statuit Iustinus, quia de voce loquens auctoritatem Sacrae Scripturae evocat, non vero quando de igne loquitur).

b) Si Iustinus non introduxisset lectionem occidentalem conscie, forte deberemus eam eius inadvertentiae? Haud semel enim constat eum ex memoria textus sacros citasse, ut alii etiam primi Patres solebant. Iustinus videtur adhuc liberior esse in citationibus et reminiscentiis e.g. Irenaeo et Tertulliano.¹⁰

Sed altera ex parte est paulum probabile admittere Iustino — bis expresse declarationem coelestem referenti — bis lapsum linguae vel memoriae accidisse.

2. Forsitan ergo assumpsit lectionem istam aliunde?

a) In c. 103,6 *Dialogi* citationem istam vocis paternae associat stricte Iustinus cum narratione Tentationis quae descripta est — dicit — „in memoriis (apomnemoneumata) apostolorum”. Statim (103,7) mentionem facit sudoris sanguinis (quia commentat porro ps. 21) et iterum dicit narrationem de illo inveniri „in memoriis quas ab eius apostolis eorumque discipulis scriptas dico.” Iam antea (88,3) dixit Iustinus de Baptismo Domini loquendo: „Ei ex aqua prodeunti Spiritum Sanctum instar columbae involasse scripserunt huius ipsius Christi nostri apostoli”.

In I *Apologia* 66,3 Iustinus institutionem Eucharistiae referendo (verba super panem proxima sunt Lucae, super calicem aliis synopticis) dicit quod illa tradiderunt apostoli „in memoriis quae evangelia vocantur”.

Ergo Iustinus videtur lectionem occidentalem assumpsisse e scriptis ab eo evangelia dictis et a multis hodie uti evangelia canonica habitis.

¹⁰ Videsis Lagrange, op. cit., 169.

Sat probabile ergo sit citationem ps. 2,7 lectionem esse originalem Lc. 3,22.

Posterior eliminatio huius lectionis explicari possit ex tendentia copistarum harmoniam creandi inter synopticos vel ex abusu eiusdem lectionis ab iudaeochristianis heterodoxis.

b) Sed non est omnino certum apomnemoneumata evangelia canonica designare. Forsitan aliqua scripta apocrypha significant vel illa etiam includunt.

Non est vero impossibile Iustinum lectionem occidentalem a iudaeochristianis desumpsisse. Eo vel magis quod inveniebatur sub non paucis influxu iudaeochristianismi et iudaeochristianorum, quos adhuc s. II oppetebat.

Potuit etiam cognoscere opus iudaeochristianum heterodoxumque per excellentiam, versus medium saeculum II-um compositum, ergo tempore anteriore relate ad sua opera, in quibus citatio occidentalis obviat nobis. Cogitamus de *Evangelio Ebionitarum*¹¹.

In apocrypho hoc, cuius fragmenta debemus Epiphanio (Adv. Haer. I, 2,30), vox paterna super Iordanem ter auditur: „(1) Cumque ascendisset ex aqua, aperti sunt coeli, et vidit Spiritum Dei sanctum columbae specie descendentis et intrantis in sese. Et vox reddita de coelo dicens: Tu es Filius meus dilectus, in te mihi complacui. (2) Et iterum: Ego hodie genui te. Statimque eo in loco lux ingens affulsit. Qua conspecta Joannes sic eum alloquitur: Tu quis es, Domine? (3) Rursumque lapsa vox de coelo: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui.“ Vox prima stat in forma Marci (Lucae), vox tertia in forma Matthaei. Vox vero secunda in forma ps. 2,7 (LXX), uti in lectione occidentali Lucae (secundum membrum).

Qualem fidem dare debemus evangelio illo apocrypho, sectae ebionitarum erroribus infecto, docet nos optime ipse Epiphanius verbis quae locum a nobis citatum sequuntur: „Vide quam sit eorum undequaque depravata doctrina; quam claudicantia, distortaque sunt omnia, nec recti quidquam contineant“. Exempla dantur haud pauca et clara. Sed quid ad nostram rem? Sane auctor huius evangelii demonstrare vult conceptionem miraculosam non exstitisse, Iesum filium physicum tantum Mariae simul ac Iosephi fuisse et filiationem divinam solum momento Baptismi assecutam esse. Hac intentione nota sat simpliciter possumus opinari Ebionitas a seipsis post primam declarationem Patris verba „ego hodie genui te“ addidisse, quae verba doctrinae eorum aptissima erant. Pro authenticitate vero et validitate lectionis orientalis staret factum quod etiam ipsi non sunt ausi mutare lectionem istam, sed artificialiter alteram vocem patris adiunxerunt. Eo magis quod ad lectionem occidentalem citandam usi sunt coniunctione „et iterum“ — kai palin — quae in casibus similibus in evangeliiis canonicis testificat lectionem sequentem secundariam esse!

Altera ex parte constat auctorem *Evangelii Ebionitarum* usum esse Matthaeo et plura etiam desumpsisse ex aliis tribus evangelistis. Et cum vox prima reddit Marcum, vox tertia Matthaeum, possemus in voce secunda audire Lucam.

¹¹ Cf. E. E. Fabbri, *El bautismo de Jesus en el evangelio de los Hebraeos y en el de los Ebionitas*, „Rev. de Teol.“ 22 (1956) 36—55.

Atqui restat etiam alia probabilitas quod quidem lectio D non esset lucana¹² neque antelucana¹³, sed etiam haeretica non esset. Scimus enim theologiam christianam Palaestinae, Syriae et Aegypti I et II s. multiplici indole pollere et largum complexum idearum exhibere — a deviationibus heterodoxis usque ad orthodoxiam purissimam. Et documenta haeretica (e. gr. *Evangelium Ebionitarum*) plura continebant elementa sana et orthodoxa et primitiva. Quae elementa in falso contextu collocabantur. Res ergo non ita concipienda est, ac si orthodoxi a gnosticis verbi gratia assumerent. Reapse etiam iudaeochristiani orthodoxi primo loco ponebant Baptisma Iesu, sed: cum iuxta iudaeochristianos heterodoxos Iesus in Baptismate fit Dei Filius, iuxta iudaeochristianos orthodoxos Iesus in Baptismate Filius Dei r e v e l a t u r. Quam ultimam opinionem inveniebamus iam apud Iustinum et aequaliter apud illi posteriores. Ceteroquin parum probabile videtur ut Iustinus scriptis ebionitarum innixus sit.

Apomnemoneumata Iustini — supposita differentia inter illa et evangelia canonica — essent aliqua compositio orthodoxa quae fortasse deperiit. *Evangelium secundum Hebraeos* — saeculo I-mo scriptum (secundum nonnullos ante a. 70) — quo utebantur iudaeochristiani (Nazaraei?) post excidium urbis Ierusalem dispersi, declarationem habet coelestem omnino originalem: „Fili mi, in omnibus prophetis expectabam te, ut venires et requiescerem in te, tu es enim requies mea, tu es filius meus primogenitus, qui regnas in sempiternum.”¹⁴ Si fragmentum illud habebimus uti multiloquentem paraphrasim, poterit inveniri in illo tam occidentalis quam orientalis lectio. De cetero non miremur, si in illo documento iudaeochristiano non legimus lectionem occidentalem, est enim probabiliter evangelium Matthaei retractatum. Nos autem lectionem occidentalem apud Lucam inquirimus, etsi haud semel quasdam confusiones mirandas invenerimus.

Sed cur familia occidentalis quasi solummodo apud Lucam hanc lectionem variantem habet? Nonnulli iam animadverterunt vocem gegenneka Lc. 3,22 (occid.) resumere vocem gennomenon Lc. 1,35.¹⁵ Unice Lc., auctor Evangelii Infantiae, habebat hoc gennomenon (Annuntiatio), iudaeochristiani ergo (si illi) occasionem nacti in narratione Baptismi ps. 2,7 cum gegenneka citaverunt.¹⁶

Descendimus ergo usque ad iudaeochristianismum, campum iudaeochristianismi

¹² Eam esse lucanam admittunt e. gr. Usener, Holsten, Hillmann, Blass, Zahn, Wernle.

¹³ Bousset, Wiss, Harnack, Loisy

¹⁴ Hilgenfeld (N. T. extr. can. rec. IV², 20) inspicit hic: „eine altertümlichere Form”. Oraculum Patris ad mentem Bauer (*Das Leben Jesu*, 120) indolem hebraicam exhibet, eius vero fundamentum constituit Is 11, 2: „Et requiescet super eum Spiritus Domini, Spiritus sapientiae, et intellectus, Spiritus consilii, et fortitudinis, Spiritus scientiae, et pietatis”. Forsitan tamen illud oraculum non est nisi „wortreiche Paraphrase” (Schmidt, *Geschichte Jesu* II, 109) vel „rhetorische Empfase” (Resch, *Agrapha*², 234).

¹⁵ Vide v. gr. P. Benoît, *L'enfance de Jean-Baptiste selon Luc I*, in NTS 3 (1956—57) 192 n. 2.

¹⁶ Ne obliviscamur tamen iudaeochristianos Baptisma evexisse cum oblivione Nativitatis. Me ergo huic ambitui propior est Luc.

heterodoxi sat secure peragravimus et in labyrintho tenebrarum iudaeochristianismi orthodoxi (I s.) iter perdidimus....

Ulterius in abyssum obscuritatis penetrare nolumus, praesertim quod unica lampas quae nobis adhuc illucet, cautionem gressibus imponit („stop“): si enim citatio ps. 2,7 cum ideis iudaeochristianis de Baptismate quadrat, omnino non concordat iisdem ideis neotestamentalibus. In Novo Testamento ps. 2,7 applicatur Iesu ad inaugurationem triumphus eius regalis, momento suae glorificationis coelestis: Act. 13,33 (Lucas!); Hebr. 1,5; 5,5.¹⁷ In Baptismate vero, quod initium est vitae publicae, nondum locus est intronisationi regali, anticipationem Resurrectionis et Ascensionis.

Lectio vero orientalis in declaratione baptismali bene respondet integrae structurae Evangelii Lucae, quod de Iesu tamquam de propheta loquitur. Similiter enim et logion coeleste in lectione orientali, quae in Isaia fundatur, de propheta loqueretur.

Per modum conclusionis ergo dicamus lectionem variantem Lc. 3,22 ex ps. 2,7 in familia textus sic dicta occidentali potius originalem non fuisse et in ambitu iudaeochristianismi probabiliter ortam esse. Etiam si admittamus eam ex tendentia heterodoxa iudaeochristianismi originem duxisse, concedere debemus illam quoque in spiritu orthodoxo in usu fuisse: Christus „hodie genitus est“ ad Iordanem, quia sic hominibus innotescerat (Iustinus); „natus est“ secundum praefigurationem in oeconomia salutis, scilicet ad praefigurandam regenerationem nostram (Clemens Alexandrinus).

Quam vero conclusionem nostram non nisi per modum hypotheseos proponimus, quae rationibus suadentibus fundatur, quam tamen plenae certitudinis gradum attingere affirmare non audemus neque aliam magis probabilem solutionem excludere.

¹⁷ Vide I. de la Potterie. *L'Onction du Christ. Étude de théol. bibl.*, NRT, 3 (1958) 223—252. Cf. etiam J. Dupont, „Filius meus es Tu“, *L'interpr. de Ps. II, 7 dans le NT*, RSR, 35 (1948) 522—541.